

واکاوی ابعاد فقهی، اخلاقی و اجتماعی یک رذیله خانمان‌سوز در آموزه‌های وحیانی

تاوان سرک کشیدن در حریم دیگران

■ **بازگشت به الفت ایمانی**

درمان این آفت نفسانی نیازمند خشکاندن سرچشمه‌های فکری و روحی آن، از جمله رشک، عداوت، کبر و از همه مهم‌تر بدبینی است. جایگزین کردن حسن ظن و حمل بر صحت در رفتارهای دوپهلوی دیگران، دل را از وسوسه کشف اسرار پاک می‌دارد. پیامبر خدا(ص) همواره یاران خود را به برادری و دوری از این خصلت‌ها فراخوانده و فرموده‌اند: «به یکدیگر حسد نوزید و بغض و کینه نداشته باشید و در کار دیگران، تجسس و تجسس نکنید و مردم را(با کارهای مختلف خود) از خود نرانید و بندگان خدا و برادران دینی باشید». (صحیح مسلم، جلد۴، صفحه۱۹۸۵، حدیث۲۵۶۳) از سوی دیگر، کلینی در کافی شریف با سندی معتبر از رسول خاتم(ص) نقل می‌کند: «ای گروهی که با زبان مسلمان شده‌اید اما دل شما اسلام را نپذیرفته است، در لغزش‌های مسلمانان جست‌وجو مکنید؛ زیرا هر که تجسس درباره لغزش‌های مسلمین کند، خداوند در لغزش او جست‌وجو خواهد کرد و هر که خداوند در لغزش او جست‌وجو کند، رسوایش خواهد کرد». (اصول کافی، جلد۲، صفحه۳۵۴، حدیث۴)

■ **تفکیک مصلحت عامه از حریم خصوصی**

با وجود احکام صریح در تحریم تجسس در امور شخصی، در ساحت مدیریت کلان جامعه و پاسداری از امنیت ملی، این قاعده استثنا می‌پذیرد. حاکمیت اسلامی به منظور کشف نقشه‌های دشمنان، رصد جریانات معارض و پایش دقیق کارگزاران اجرایی موظف به نظارت است. در سیره سیاسی امیرمؤمنان(ع)، این رویکرد در فرمان به بازرسی امور استانداران متجلی است؛ آنجا که در عهدنامه مالک‌اشتر دستور گماردن بازرسان راستگو را صادر فرمودند (شرح نهج‌البلاغه، نامه ۵۳) و کعب بن مالک را مأمور نظارت بر فرمانداران عراق کردند. این پایش سازمانی، ضامن مصلحت عمومی بوده و ماهیتی کاملاً متمایز از سرک کشیدن در خلوت فردی دارد.

■ **مغالطه تجسس در پوشش فرائض دینی**

هیچ تکلیفی در شریعت نمی‌تواند محملی برای تجاوز به حریم شخصی هموعان قرار گیرد؛ حتی اجرای فریضه امر به معروف و نهی از منکر نیز مجوزی برای کنجکاوی و تفتیش احوال بندگان خدا نیست. طبق مبانی اصیل دینی، تا زمانی که گناه به صورت آشکار رخ نداده باشد، وظیفه‌ای متوجه افراد نیست و نباید با توجیهاتی نظیر صیانت از احکام یا استعلام‌های نابجا در گزینش‌ها و معاشرت‌ها، آبروی انسان‌ها به بازی گرفته شود. پیامبر اکرم(ص) حرمت آبروی مؤمن را معادل خون انسان شمرده‌اند؛ از این رو تفتیش احوال گذشته دیگران یا الزام افراد به بازگویی خطاهای سپری شده، گناهی آشکار است.

■ **حفظ پرده‌پوشی الهی و مرزهای حرمت**

تجسس فراتر از یک خطای اخلاقی، تعدی آشکار به ساحت ستاربت پروردگار به حساب می‌آید. شهید ثانی در تبیین حقیقت این گناه می‌نویسد: «معنی تجسس این است که بندگان خدا را زیر پرده ستاربت پروردگار، رهانکنی و پرده از روی کار آنان برداری و آنچه را که خداوند پوشیده داشته، آشکار کنی که این کار وسیله کسب اطلاع از امور مخفی آن‌ها و پرده برداشتن از روی اسرارشان می‌شود و در نتیجه آنچه بر تو پوشیده بود، آشکار می‌گردد که اگر مخفی بود، دل و دینت سالم‌تر می‌ماند». (کشف‌الریبه، ص ۹) از دیدگاه فقه‌ای امامیه نیز با تکیه بر آیات نورانی وحی، از جمله آیه دوازدهم سوره حجرات و آیه نوزدهم سوره نور، هر گونه واریسی عقاید، امور خانوادگی و اسرار مؤمنان حرام اعلام شده است.

■ **عاقبت تلخ سرک کشیدن**

پیامدهای تجسس فراتر از حریم فردی بوده و شالوده تعاملات سالم را فرومی‌پاشد. فردی که مدام به دنبال یافتن نقاط ضعف و خطاهای دیگران است، در نهایت اعتماد هموعان را از دست داده و به انزوا کشیده می‌شود؛ امری که در بیانات امام صادق(ع) نیز به‌عنوان عامل بی‌دوست ماندن مطرح شده است. امیرمؤمنان(ع) نیز در عهدنامه مالک‌اشتر بر چشم‌پوشی از لغزش‌های پوشیده مردمان پای فشرده و در بیانی هشداردهنده فرموده‌اند: «هر که در اسرار دیگران تفتیش کند، خداوند اسرار او را بر ملا می‌کند». (شرح غرر، جلد۳، صفحه۱۳۸۶، حدیث۴۵۸۱) فرور یختن آبروی افراد و برپایی آتش کینه‌توزی در اجتماع، گواه آشکاری بر قبح ذاتی این عمل در مکتب اهل بیت(ع) است.

■ **پیوند شوم بدگمانی با تجسس؛ ریشه‌یابی یک رذیله**

ریشه آغازین تجسس و کندوکاو در امور پنهان افراد، اغلب از خاک نامیارک بدگمانی و سوءظن تغذیه می‌کند. هنگامی که ذهن آدمی آلوده به پندارهای نارداشت شود، برای اثبات گمانه‌های واهی خویش در پی گردآوری شاهد و مدرک برمی‌آید و بدین گونه در دام تجسس گرفتار می‌شود. قرآن کریم با نگاهی روان‌شناختی و عمیق، پیش از هر چیز خاستگاه این آفت را نشانه رفته است؛ چنان که در آیه ۱۲ سوره حجرات می‌فرماید: «ای کسانی که ایمان آورده‌اید! از بسیاری از گمان‌ها بپرهیزید؛ زیرا بعضی گمان‌ها گناه است و هرگز(در کار دیگران) تجسس نکنید...». بدین ترتیب، انحراف فکری ناشی از ظن بد به تفتیش پنهانی و در نهایت به بدگویی و گناهان دیگر می‌انجامد.

واکاوی یک ممنوعیت اخلاقی در بیانات رهبر شهید انقلاب

حریم خصوصی؛ خط قرمز اخلاق

اسلام دستور نمی‌دهد که تفحص کنید، تجسس کنید، ببینید آیا این آدم در خانه خود، در خلوت خود کار حرامی، خلافی انجام می‌دهد یا نه؟ مردم وظیفه ندارند که کار خلاف دیگران را تحقیق و تفحص کنند، مادامی که آن کار خلاف به خود آن شخص برمی‌گردد. اما به خود او این تکلیف الهی هست، یعنی خدا او را مجازات خواهد کرد». (۱۳۶۵/۱/۳؛ خطبه‌های نماز جمعه تهران)

لذا اسلام در آن مواردی که آسیب‌رسانی کسی فقط به خود او است، تجسس را و تفحص و پیگیری را و افشاگری را ممنوع می‌کند. بعضی از کارهای خلاف و حرام در شرع مقدس اسلام وجود دارد که ضرر آن‌ها به اجتماع فقط در آن صورتی است که در جامعه این کار افشا بشود؛ اگر افشا نشود، کار مضری است، اما فقط به خود آن گناه‌کننده و مرتکب این عمل ضرر خواهد رساند، نه به دیگران. در یک چنین مواردی

رهبر شهید انقلاب در تبیین حدود شرعی و اخلاقی روابط فردی و اجتماعی، بر صیانت از حریم خصوصی افراد تأکید کردند. ایشان تجسس در امور پنهان دیگران را موجب سلب امنیت جامعه دانسته و تصریح فرمودند مرز میان مسئولیت اجتماعی و تفتیش امور فردی، رعایت کرامت انسانی و پرهیز از کنجکاوی‌های نارواست؛ اصلی که ضامن انسجام، آرامش و اعتماد عمومی است. ایشان فرمودند: «...

مروری بر آموزه‌های دینی در نهی از تجسس

وقتی کنجکاوی از حد می‌گذرد

سوء ظن

کنجکاوی‌های مخرب غالباً از بدگمانی آغاز می‌شود؛ ذهن بیمار برای اثبات گمان‌های منفی خود به جست‌وجو در خلوت دیگران روی می‌آورد و در گناه می‌افتد.

هتک حرمت عیب‌پوشی الهی

خداوند پوشاننده عیوب بندگان است؛ تجسس‌کننده پرده حیا را کنار می‌زند و با افشای خطاهای پوشیده، خود را در معرض خشم و رسوایی پروردگار قرار می‌دهد.

بدی عیب‌جویی در دین

فریضه امر به معروف هرگز مجوزی برای کنجکاوی در احوال مردم نیست. شریعت بر حمل افعال به وجه نیکو و ندیدن لغزش‌های غیرعلنی تأکید می‌ورزد.

عاقبت تجسس؛ رسوایی

کسانی که در پی یافتن لغزش‌های پنهان مؤمنان باشند، به عقوبت الهی دچار خواهند شد و خداوند در خلوتگاهشان پرده از عیب‌های آنان برمی‌دارد.

شکاف در روابط اجتماعی

سرک کشیدن در اسرار پنهان هموعان، پیوندهای الفت را می‌گسلد، بذر بی‌اعتمادی می‌پاشد و فرد تفتیش‌گر را در جامعه تنها و بی‌یاور رها می‌کند.

تساوی آبرو با جان مؤمن

شریعت اسلامی حرمت آبروی مؤمن را هم‌سنگ خون او می‌شمارد. هیچ فرد یا نهادی حق ندارد با نام تحقیق یا مصاحبه، افراد را وادار به اعتراف کند.

آرامش روان با حسن ظن

درمان بیماری تجسس در مهار بدبینی و خشکاندن ریشه‌های حسد نهفته است؛ باور به پاکی دیگران، روح آدمی را از تمایل به تفتیش گناهان مصون می‌دارد.

مرز روشن نظارت

تفتیش در حریم خصوصی افراد حرام است، اما پایش عملکرد مسئولان، مهار خیانت دشمنان و حفظ امنیت کلان کشور وظیفه‌ای ضروری بر عهده حاکمیت است.